

Konserveringsrapport
Väggmålningar med Stockholmsvyer
Lauter, Fårö
Gotlands län



Byggnadshyttan på Gotland
Rapport: 434-953-02

Maria Jhrsén

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Byggnadshyttans konserveringsrapport: 434-953-02

Länsstyrelsens tillstånd: 434-953-02

Uppdragsgivare: Charlie och Svea Johansson

Fastighetsbeteckning: Lauter 1:81, Fårö

Antikvarisk kontrollant: Johan Gardelin, Läns museet på Gotland

Ansvarig konservator: Maria Ihlsén

Personal: konserveringsassistent Katarina Schüssler

Åtgärderna dokumenterades med digital fotografering. Bilderna är sparade i JPEG format på en separat CD-ROM skiva som medföljer konserveringsrapporterna som förvaras i Gotlands Läns museums arkiv och på ATA i Stockholm

INLEDNING

I Charlie och Svea Johanssons hus i Lauter på Fårö är salens väggar dekorerade med målningar från 1800-talet. Väggmålningarna verkar ha tagit skada av de senaste årens rikliga regnande och därför tog ägarna kontakt med Läns museets antikvarier samt undertecknad som upprättade ett åtgärdsförslag. Enligt beslut från Länsstyrelsen 2002-10-14 erhöll fastigheten tillstånd och kulturstöd för att konservera väggmålningarna. Konserveringen utfördes i juli 2003 av konservator Maria Ihlsén och konserveringsassistent Katarina Schüssler.

VÄGGMÅLNINGARNAS PLACERING OCH MOTIV

Huset med väggmålningarna är en stenbyggd parstuga från 1800-talet med ett bakbygge av trä som tillkom vid mitten av 1900-talet. Väggmålningarna finns i salen i husets norra del som är byggt omkring 1830. Troligen dekorerades rummets väggar redan på 1830-talet med en enkel bladdekor. Målningarna med Stockholmsvyer är målade 1859 och upphovsmannen antas vara ölämningen J J Söderberg. Mellan åren 1879 och 1922 användes rummet som gästgiveri. Målningarna blev kraftigt påbättrade ca 1880 och restaurerades 1943.

Motiven på väggmålningarna är i huvudsak vyer över byggnader i Stockholmsområdet samt några oidentifierade hus och ett par bilder med rosenbuskar. På var och en av rummets fyra väggar är två eller tre vyer målade. Vyerna avdelas och inramas av målade pilastrar vilka bär upp rundbågar. På väggarnas nedre del finns ett enfärgat bröstfält som tillsammans med golvlisten är omkring 75 cm högt. Rummets takhöjd är 215 cm.

På rummets östra vägg, som är 375 cm lång, finns tre målade vyer. Den ena vyn avbildas *Observatoriet* i Stockholm som en grön byggnad på en kulle omgivet av träd. Väggens mellersta vy föreställer en kyrka med ett högt spetsigt torn. Den sägs vara en *kyrka av tysk typ* och omges av träd. På den tredje bilden ses en *kvarn* med ett gult torn och ett vattendrag samt en del röda hus mot en fond av träd.



På den södra väggen som är 495 cm lång finns rummets enda dörröppning samt en gul- och grönspräcklig kakelugn. Motivet på målningen mellan sydöstra hörnet och kakelugnen, är *”tullhuset”*, egentligen *Stora sjötullen vid Blockhusudden*. Vid tullhusets kaj ligger tre skepp och på kajen går en sjöman (se framsidan av rapporten). I tullhusets dörröppning står en tulltjänsteman i uniform och på kajen ligger bland annat tre tunnor på vilka det står G W, L S och A I.

På var sidan om rummets dörröppning finns en bild med en *rosenbuske* med rosa blommor.

*Bild 1. Rummets södra väggen där "Tullhuset" finns
avbildat. (2306)*

Rummets västra vägg, vilken är 375 cm lång, har en fönsteröppning som inramas av två målade vyer. Söder om fönstret är målningens motiv några byggnader med en *förs* och flera rosenbuskar. Norr om västfönstret är *Rosendals slott* avbildat (Vid sidan av det rosa slottet syns en stor blomsterurna som i verkligheten är placerad bakom slottet).

Rummets norra vägg har två fönsteröppningar som flankeras av tre målade vyer. På bilden längst åt väster skymtar bland träden huset *Listonhills* ljusa husgavel. Motivets förlaga var tidigare okänd och bilden kallades då *"Ljus husgavel i parklandskap"*. Mellan nordväggens två fönster är *"Rosersbergs slott"* avbildat. Längst åt öster finns en bild av en gul byggnad med brutet tak som föreställer *Sirihof*.

FÖRLAGOR TILL MÅLNINGARNA

Efter en del letande hittades några av de bilder som har fungerat som förlagor. Den konstnär som gjort målningarna i Lauter har haft en bok med avbildningar av olika byggnader på Djurgården i Stockholm. Det är en samling litografier från 1834 av Carl Johan Billmark (1804-1870) med det ståtliga namnet *Stockholms pittoreska omgivningar tecknade efter naturen: lithographierade samt Hans Kongl. Höghet Kron-Prinsen af Sverige och Norrige Joseph Frans Oscar i djupaste underdånighet tillegnade / af C. J. Billmark Första Afd. Kongl. Djurgården*. Rosendals slott, Listonhill, tullhuset och Sirihof finns med i samlingen. Några av målningarnas byggnader är fortfarande oidentifierade.



Bild. Sirihof på Djurgården



Bild. Rosendal på Djurgården



*Bild. Blockhus Udden står det under förlagan
med Stora sjötullen vid Blockhusudden.*



Bild. Listonhill, Alnäs

MÅLNINGARNA FRÅN 1859

Väggmålningarna sägs vara gjorda av konstnären J J Söderberg, en ölämning som vid samma tid även utförde målningsarbeten i Fårö kyrka. På ett par vyer är årtalet 1859 målat men Söderbergs signatur har inte hittats. Däremot har bokstavskombinationerna *A I*, *G W* och *L S* målats på tunnorna och balarna framför "tullhuset". Kanske är det initialerna för tre konstnärer som är ansvariga för målningarna.



Bild. Tunnor och balar med bokstäverna AI, LS och GW framför tullhuset på rummets södra vägg.

Målningarna från 1850-talet är gjorda med temperafärg direkt på den putsade muren vilket gett en matt och något känslig yta. Färgen blev troligen rätt snart medfaren av naturligt slitage och av rummets höga luftfuktighet. En del av väggmålningarnas färgtoner förefaller fukt känsligare än andra och har delvis lösts upp och flutit ut.

ÖVERMÅLNINGAR FRÅN CA 1880

När målningarna gjordes vid 1800-talets mitt ett stort skåp placerat vid östväggen och ytan bakom skåpet blev därför inte målad. Den omålade ytan dekorerades ca 1880 med en bild av en "kyrka av tysk typ". Den sägs vara målad av Charlie Johanssons farfar Kristoffer och motivets förlaga skall han ha hämtat från en tidning.

När bilden av den tyska kyrkan målades bättrades även rummets övriga målningarna kraftigt på med ny färg. Den tyska kyrkan är målad med oljefärg och samma färgtyp täcker stora delar av de övriga bilder. Övermålningarnas färg är i jämförelse med originalets betydligt mer täckande och blankare. Färgtonen på det ursprungliga måleriet skiljer sig något från de senare övermålningarnas kulörer. Exempelvis har de blå himlarna och det gröna gräset har helt målats om vid 1880 medan de gröna träden och buskarna har sparats ut. Bild. *Det blå vattnet i Tullhusbilden är original och har en halvgenomskinlig ton och klara färger. Vattnet på östra väggens bild av en kvarn är övermålat utom den delen av vattnet som syns mellan bryggans pålar. Även på västra väggens bild av en fors är övre delen av forsen målad 1849 med nedre delen har blivit övermålad med en mer täckande grönare färg.*

1859 år himmelsfärg var betydligt grönblåare och än övermålningarnas ljusblå färg. Originaltonen kan ses vid t ex på bilden av västra rosenbusken där busken blivit utsparat vid övermålningen. På gränsen mellan bladverket och den ljusblå himlen finns bitvis en grönblå ton som är original och fanns på alla bilders himmelspartier.

Ramverket, bröstfälten och fönsternischerna blev ommålade vid 1880 med en blå färg. Ursprungligen var åtminstone pilastrarna målade med en mörkgrå matt färg. Ett lite stycke av den grå originalfärgen kan ses, till vänster om dörren, alldeles ovanför pilasterns kapitäl.

J J Söderberg har skrivit OBSERVATORIUM på en av stenarna i muren under den gröna byggnaden. Det grå måleriet på den stenen är mycket slitet men på grund av texten sparades den ut när övrig mur målades om ca 1880. Den gröna byggnaden är däremot inte övermålad.

På sydväggen är rosenbusken på väster sida om dörren målad av J J Söderberg medan rosenbusken på östra sidan av dörren är helt övermålad med oljefärg. Utförandet på den äldre, västra rosenbusken är något nättare och mer detaljerat. En hel del detaljer i bilderna verkar ha gott förlorade i och med

övermålningarna. Väster om "Tullhusets" gavel kan man skymta ett något som kan vara ett träd i svarta och gula toner som har blivit övermålade med en blå himmel. På nordväggens mittbild har slottets portal krönt av en balustrad som kan skönjas genom övermålningen.



Bild. Vid sidan av tullhuset på rummets södra vägg har den blå himmelsfärgen bitvis flagat av och visar dekor som blivit övermålade. Troligen fanns tidigare träd målade bredvid tullhuset men de försvann när stora delar av bilden målades om på 1880-talet. (2515)

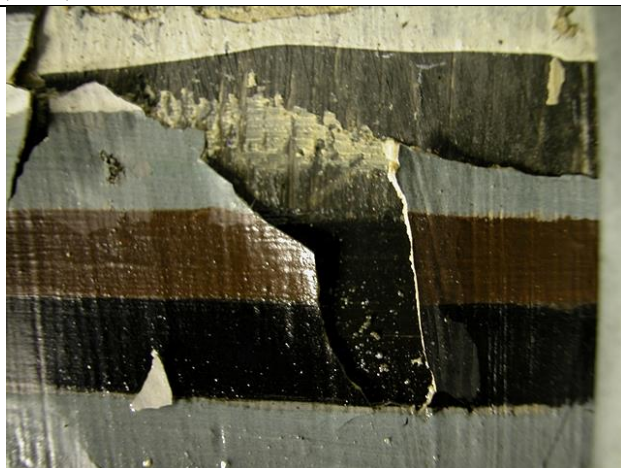


Bild. Vid sidan av dörren hade dekoren skadats och två färgskikt är därför delvis synliga. På övre delen av bilden ses 1859 års dekor där pilastern går i grå toner. Den ljusblå färgen på nedre hälften av bilden är övermålningar gjorda ca 1880. (2382)



Bild. Där färgen flagade på nordväggen mellan de två fönstren kunde ett äldre måleri med rosa, ljusblå och vita färger anas. (2357)

ÄLDRE MÅLERI

När huset byggdes på 1830-talet pryddes rummets väggar med enklare dekormålning som verkar vara gjort med schablon. Motivet är en blomdekor med decimeterlång stjälk och spetsiga blad. Dekoren målades helt över vid 1859 men i släpljus kan man på flera ställen ana en bladdekor som syns som en relief i färgen. Där det nuvarande måleriet flagat av kan man i blottorna se en rosa bakgrundsfärg och dekor i vitt och grått. Det underliggande måleriet har en matt yta och är troligen gjort med limfärg eller möjligen kalkfärg.

TIDIGARE ÅTGÄRDER

Husets norra vägg av sten hade börjat luta ut vilket orsakade förskjutningar i muren och sprickor i salens nordvästra och nordöstra hörn. 1943 åtgärdades förskjutningarna i och med att övervåningen på huset byggdes om och att väggen förankrades med järnband. Sprickorna i salens väggar lagade med gips och måleriet retuscherades av Bertil Broman.

SKADOR PÅ VÄGGMÅLNINGARNA OCH ÅTGÄRDER

Smuts och missfärgningar

Skador

De målade ytorna var generellt endast lätt smutsade. Däremot fanns det partier som var missfärgade av svart färg. Missfärgningarna kom från originalmåleriets fuktkänsliga svarta färg som bland annat konturlinjerna var målade med. Den svarta färgen hade delvis lösts upp och krupit upp genom måleriet. Missfärgningarna fanns framför allt fläckvis avsatta på de gröna gräspartierna på *Rosendals slott* och *Observatoriet* samt på nedre delarna av nordväggens målade vyer.

Åtgärder

Målningarnas ytor rengjordes med fuktade bomullstopps vilket gav bildernas kulörer en klarare ton. Där originalfärgen var synlig gjordes endast en lätt rengöring eftersom färgerna bitvis är fuktkänsliga. Även de svarta fläckvisa missfärgningarna reducerades genom rengöringen.



Bild. Rummets höga luftfuktighet har löst den svarta färgen i originalmåleriets konturlinjer som flutit ut och avsatts på angränsande ytor. (2331)



Bild. Rengöring med fukt reducerade de svart missfärgningarna. (2608)



Bild. Gräset nedanför Rosendals slott hade blivit svartprickigt av missfärgningar. Bilden till vänster är tagen före rengöring och den till höger efter. (2322)



Bild. Gräsytan har blivit omålad, troligen ca 1880. Rosenbuskarna är däremot original, målade 1859 och utsparade vid ommålningen. (2323)

Färgflagning

Skador

Färgskiktet hade partiellt spjälkat från underlaget och flagade med en del materialförluster som följd. På södra väggens bild av "Stockholms tullhus" flagade färgen främst vid tunnorna, vid husgaveln och till höger därom. På de två bilderna med "rosenbuskar" fanns i den gröna färgen flera små områden där färgskiktet flagade. På östra väggens "Vy med hus vid fors" flagade partiellt färgen i de gröna partierna, på pilastrarna

och längs den snedställda kanten mot fönstersmygen. På vyn över *Rosendals slott* flagade färgen allmänt i träden till höger om slottet. Även i slottsbyggnaden, i rosenbuskarna och gräset fanns små partier av flagnande färg. På nordväggens bild *"Ljus husgavel i parklandskap"* flagade färgen i de gröna trädkronorna. I himlen ovanför träden och till höger om bilden flagade den blåa färgen kraftigt. Färgen hade på flera ställen spjälkat av och lämnat den underliggande rosa kalkfärgen blottad. Bilden *"Slottsbyggnad med perspektivisk uppfart"* mellan nordväggens två fönster var det parti av måleriet som var mest medfaret. Färgen flagade kraftigt vid träd, på himlen och på nedre delen av bilden samt på kanten mot fönstersmygarna. Färgen hade spjälkat loss på många fläckar och lämnat underliggande puts synlig. Vid bilden *"Herrgårdsbyggnad i landskap"* spjälkade färgen partiellt på de omgivande pilastrarna. Himlens blåa färgskikt flagade partiellt, främst ut mot hörnet. På östra väggens vy *"Observatorium"* flagade färgen partiellt i den blå himlen och mer allmänt i det gröna partiet nedanför byggnaden. Vid *"Kyrka av tysk typ"* flagade färgen partiellt på de omgivande pilastrarna. På bilden *"Kvarn"* fanns det några små färgresningar i motivet.

Åtgärder

Flagnande färg återfästes med *Acronal D300* i 25%-ig lösning. Limmet påfördes med pensel genom tunt japanpapper och limöverskottet togs upp med fuktig svamp. När *Acronalen* torkat kunde spjälkande färg läggas tillbaka med värmespatel som pressades emot ytan med den tunna platen *Melinex* som mellanlägg. *Acronal D 300* är ett termoplastiskt akrylbaserat lim som mjuknar och regenereras med värme.



Bild. Färgskiktet på himlen ovanför Rosendals slott spjälkade från underlaget. Där färgen flagat av hade ett äldre måleri med rosa bottenkulör blivit synlig. (2326)



Bild. Efter konservering där de lösa färgflagorna återfästes med lim och där färgen flagat har fläckarna retuscherats med reversibel färg. (2602)



Bild. Färgskiktet på bilden av Rosersbergs slott flagade kraftigt. Den bruna stammen vid sidan av



Bild. Del av Rosersbergs slott efter konserveringen då flagnande färg återfästes och skador i färgskiktet

*Rosersbergs slott är valhant målad av Boman vid retuscherats. (2629)
restaureringen 1943. (2364)*

Blinderingar

Skador

Skador som syns som områden med mjölkvita partier kallas blinderingar. De är orsakade mikrosprickor som uppstått i färg eller fernissa. På bilden av *Kyrka av tysk typ* fanns, till vänster om kyrkan, en stor vitaktig cirkel i den annars blå himlen. Den blå färgen på ytan närmast blinderingen är krackelerad och har en något mörkare ton än övrigt måleri. Till höger om kyrkan är de blåmålade partierna mellan träden blinderade. Den blå färgen förefaller att ha blivit skadad genom att putsen sugit upp för mycket av färgens olja vilken därigenom blivit urlakad. På kyrkans nedre del och på tornet fanns flera fläckar av blinderingar i måleriet. Baserna på pilastrarna som omger bilden med kyrkan hade också blinderingar i måleriet. På övrigt måleri i rummet finns en del små blinderade partier.

Åtgärder

De blinderade partierna upplevdes störande och retuscherades därför över med Mussinifärger. Blinderingarna kan i vissa fall påverkas av lösningsmedel som smälter ihop mikrosprickorna. Försök gjordes att åtgärda de blinderade partier med lösningsmedel men blinderingarna blev kvar trots tester med 99%-ig etanol samt med dimetylformamid.

Lösa pappremсор

Skador

Den översta delen av väggarna, upp mot taklisten, är täckta av en 4 cm bred papprensa. Den har limmats fast på putsytan och sedan målats som över. Pappremсорn verkar vara gjord av gamla tapeter med blå dekor. Papprensens yta var blottlagd på en liten fläck där övermålningen flagat väster om kakelugnen

Pappremсорns nedre kant hade släppt från underlaget på flera ställen, främst vid hörnen. Den lösa kanten hade på några ställen fästs med genomskinlig tejp som nu gulnat och blivit spröd. Papprensens yta buktar generellt och på flertalet ställen har sand och smuts ansamlats under pappren. Tyngden från sanden har gjort att papprensens överkant släppt från underlaget ovanför norra väggens västra fönster. Ägarna hade där täckt över den skadade takpappren med frystejp. Pappremсорn saknades och ersatts med frystejp bakom rören på norra väggen, öst om östfönstret. Ovanför västväggens fönster har väggen tidigare åtgärdats med bruk och pappremсорn saknades.

Åtgärder

All tejp revs försiktigt bort. Där pappremсорn satt löst borstades den ansamlade sanden bort. På västra väggen lossades en del av papprensens nederkant bort för att den ansamlade sanden inte skall orsaka framtida skada. Papprensa som saknade vidhäftning till muren penslades på baksidan med *Plextol 398* och *Plextol 460* i lika delar. Det syntetiska limmet *Plextol* regenereras av värme. När limmet torkat pressades pappremсорn fast med värmespatel.

Där pappremсорn saknades, bakom rören öst om norra väggens östra fönster, limmades en ny papprensa fast (se bilderna..). Pappremсорn var ca 20 cm lång gjord av brunt omslagspapper som fästes med Plextollim. Omslagspappret målades sedan med Mussinifärger.



Bild. Skarven mellan taklist och vägg har innan väggmålningarna gjordes täckts med pappersremsor. Vid salens nordöstra hörn hade man försökt att tejpa fast en bit av pappersremsan som lossnat. (2391)



Bild. Vid konserveringen togs tejp bort och den lösa pappersremsan fästes med nytt lim och värme. (2634)



Bild. Vid salens sydöstra hörn hade en stor del av pappret vid taklisten lossnat från underlaget. (2283)



Bild. Salens nordöstra hörn efter konservering. (2566)



Bild. Det västra av de tvåfönstren på salens norra vägg. Den lösa pappen vid taklisten hade fästes med kyltejp eftersom det annars rasade ned sand som samlats bakom taklisten. (2388)



Bild. Kyltejpen har här avlägsnats liksom smutsen bakom taklisten och den lösa pappersremsan har fästes med nytt lim. (2612)



Bild. (2393)



Bild. (2613)



Bild. På nordväggen, mellan de två fönstren, hade putsen alldeles under taklisten skadats. Det hade bildats några sprickor och i anslutning till dessa hade bitar av putsen lossnat och fallit ned. Sprickan hade gjort en reva i pappret som lagats med frystejp. (2361)



Bild. Skadorna i muren har lagats med bruk och retuscherats samt den lösa pappersremsan har fästs med lim. (2621)



Bild. Skador bakom värmerören på rummets norra vägg. (2390)



Bild. Kylejpen togs bort och det visade sig att delar av pappersremsan sakades. (2395)



Bild. Efter åtgärder där nytt papp limmats fast där material saknades och sedan målats i passande kulör. (2632)

Sprickor i putsen

Skador

Stenmuren i rummets nordöstra och nordvästra hörn har rört sig och sprickor har uppstått i putsen. På östra väggen, vid det nordöstra hörnet, finns tre långa och några mindre sprickor. Sprickorna börjar i hörnet och fortsätter diagonalt ned i den målade bildens träd och gräs som finns till vänster om *Observatoriet*. Den största av sprickorna börjar uppe vid hörnets taklist och fortsätter snett ned över bilden till golvlisten. Det har även uppstått förskjutningar i stenmuren på ca 2 cm i den övre delen av sprickan. På rummets västra väggen finns endast en större spricka i muren. Den är ca 1 cm bred och börjar uppe i det nordvästra hörnet och fortsätter snett ned över högra gaveln på *Rosendals slott* och fortsätter till golvlisten. Muren stabiliserades 1943 och sprickorna fylldes med gips samt retuscherades över med oljefärg. Sedan dess har rörelserna i muren inte varit så kraftiga men mindre sättningar har gjort att bitvis har gipslagningarna spruckit upp längst kanten. Retuschererna har missfärgats och antagit en mörkare och gulaktigare ton.

På samtliga bilder fanns det någon eller några tunna sprickor. I rummets sydöstra och sydvästra hörn finns flera vertikala sprickor som tidigare åtgärdats men sedan har gipsen bitvis lossnat och gått förlorad.

Vid dörren på södra väggen fanns det en del skador i putsen. Dörrpostens övre del är gjord av trä som är förankrat en bit in i stenmuren. Rörelser i träet har gjort att horisontala sprickor uppstått i den putsade ytan på var sida om dörren. På östra sidan av dörren ett par sprickor som har sin början vid övre delen av dörrkarmen. Den ena sprickan löper horisontellt genom måleriet och den andra diagonalt ned över *rosenbusken* till den västra pilasterens bas. Sprickorna är 0,5-1,5 cm breda och ytorna på var sida är lite förskjutna. Vid dörrkarmen har också putsen släppts från träunderlaget och saknas på en ca 5 x 10 cm stor yta. Från övre karmen till vänster om dörren löper en kraftig horisontell spricka genom putsen. Murbruket har partiellt spjälkat loss där underlaget utgörs av trä. Där den målade pilasterens kapitäl finns har ett område på ca 15 x 5 cm fallit bort. Det uppspruckna området väster om dörren har tidigare åtgärdats med en oljekittning som spacklats över den skadade ytan. Troligen är kittningen redan gjord ca 1880 då den målats över med samma blåa färg som övriga himmelsytor. Kittningen har partiellt spruckit upp och förlorat vidhäftning till underlaget.

På nordväggens mittbild med *Rosersbergs slott* har övre västra halvan av himlen och pilastern tidigare spacklats över med gips. En spricka började mitt på västra pilastern och fortsatte upp i det blå himlen ovanför slottet. På var sida om sprickan spjälkade ca en dm av gipsen från underlaget.

Åtgärder

Där murbruket fallit bort gjordes lagningar med kalkbruk. De finare sprickorna och hålen fylldes med Polyfillas snickerispackel. Där bruk och oljekittningar flagade injicerades *Acronal D 300*. Lagningar retuscherades med Mussinis färg.

Spjälkningen av gips på nordväggens mittbild återfästes med injicering av *Acronal 300D*.



Bild. Skador i putsen på östra sidan om rummets dörr. (2383)



Bild. Där putsen saknades fylldes hålet med kalkbruk. Skador i färgen som på föregående bild ses som ett sprickmönster med stora konkava flagor limmades fast med syntetiskt lim och flagorna jämnades till med värmespatel. (2580)



Bild. Sprickor och andra skador i muren väster om rummets dörr. (2386)



Bild. Vägghpartiet väster om dörren efter åtgärder. (2587)

Skrapmärken och hål

Skador

På östra väggen mellersta bild som föreställer en *Kyrka av tysk typ* flera ytliga skador. Mitt på bilden, ca 25 cm upp från bröstningen, fanns ett par skrapmärken, ca 1 cm djupa, 10 cm långa och 2 cm breda. Där fanns även några mindre hål i putsen. Putsskadorna var sedan tidigare överretuscherade med grön färg utan att skrapningarna och hålen först åtgärdats.

Åtgärder

Hålighet och skrapmärken lagades upp med kalkbruk. Kalkytan har sedan jämnats ut med *Polyfillas snickerispackel*. Lagingarna retuscherades med Mussini färger.

ANVÄNDA MATERIAL

Mussini från Schmincke, hartsoljefärg där oljan delvis dragits ut på läskpapper.